

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 130.2:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2026.1.58>

Манойло Н. Г.,
доктор філософських наук,
доцент кафедри права соціально-гуманітарного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
приватний нотаріус
Київського міського нотаріального округу
ORCID: 0000-0002-6369-7437

ЕПОХА ВІДРОДЖЕННЯ Й ГУМАНІЗМУ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЮДИНИ

Анотація. Зміст статті є реакцією на небезпечні кризові явища, що визначають сучасний стан людства: зростання насильства й нетерпимості, розмивання ціннісних орієнтирів, інформаційні маніпуляції, екологічні та соціально-політичні загрози. У центрі уваги – питання, чому за умов високого науково-технічного розвитку людство дедалі частіше виявляється інтелектуально й морально беззахисним перед викликами, які само ж і продукує. Автор обґрунтовує, що подолання цих загроз неможливе без повернення до рівня мислення, здатного відрізнити суб'єктне розуміння від поспішно сформованої суб'єктивної думки. Йдеться про таку форму раціональності, яка поєднує критичність, відповідальність і здатність до самообмеження, а не лише ефективність та інструментальність.

Стаття акцентує, що необхідним є відновлення світоглядно-методологічної сили людського інтелекту – здатності мислити принципово, бачити цілісність проблеми, враховувати межі знання та наслідки практичних рішень. Саме ця інтелектуальна установка свого часу спричинила настання епохи Відродження й Гуманізму, коли довіра до розуму поєднувалася з культом гідності людини, свободою пошуку істини та орієнтацією на загальнолюдські цінності. Підкреслюється, що сучасні кризи мають не лише економічну чи технологічну, а насамперед антропологічну природу: вони пов'язані з деградацією мислення, підміною аргументу емоцією, знання – інформацією, а відповідальності – реактивною позицією.

У підсумку стаття пропонує розглядати відродження гуманістично зорієнтованого критичного мислення як умову збереження цивілізаційної перспективи. Такий підхід передбачає культуру сумніву, інтелектуальну чесність, діалогічність і методологічну дисципліну, що здатні перетворити індивідуальні погляди на зріле суб'єктне розуміння та стати підґрунтям для конструктивних рішень у глобальному масштабі.

Ключові слова: інтелект, поняття, метод, людина, Бог, гуманізм, природне, штучне.

Manoilo N. G. The era of vibrant humanism about the intellectual potential of people

Abstract. Instead of statistics, it is a reaction to the unsafe crisis phenomena that indicate the current state of humanity: the increase in violence and intolerance, the erosion of value guidelines, information manipulation, environmental and socio-political threats. At the center of respect is nutrition, which is why, due to the minds of high scientific and technological development, humanity more often appears intellectually and morally defenseless in the face of the shouts that they themselves produce. The author points out that it is impossible to overcome these threats without turning them around to the level of thought, which allows the subject to understand the subject from a hastily formed subjective thought. We are talking about a form of rationality that promotes criticality, reliability, and commitment to self-destruction, and not lack of effectiveness and instrumentality.

The article emphasizes that it is necessary to renew the clear-methodological power of the human intellect – the ability to think in principle, to understand the integrity of the problem, to embrace inter-knowledge and practical heritage decision. This very intellectual attitude of its time caused the rise of the Renaissance era of Humanism, when it was fully embraced by the cult of the goodness of man, the freedom of the search for

truth and the orientation towards the underground people values. It is emphasized that the current crises are not only economical and technological, but rather anthropological in nature: the stench is associated with the degradation of the mind, the substitution of argument with emotion, knowledge – information, and reliability – a reactive position.

In summary, the article proposes to consider the revival of humanistically oriented critical thinking as a mental preservation of the civilizational perspective. This approach conveys a culture of questioning, intellectual honesty, dialogue and methodological discipline that effectively transforms individual perspectives on the mature subject of understanding and status. support for constructive decisions on a global scale.

Key words: *intelligence, understanding, method, people, God, humanism, natural, artificial.*

Постановка проблеми. Будь-який етап розвитку країни, яка перебуває в кризовому стані, на наш погляд, потребує критичної й об'єктивної та прискіпливої аналітики попереднього періоду, який і призвів до таких наслідків. В такому разі можна буде в ланцюгу причинності віднайти головну причину, яка й породила кризу. Українське суспільство в політико-правовому як державотворчому, економічному, етнокультурному й соціокультурному аспектах якраз і перебуває на етапі відродження власної ідентичної самобутності в усіх цих вимірах. З іншого боку, бажання реалізувати самобутність розвитку не може ефективно реалізуватись без вивчення історичного досвіду тих народів, які вже пройшли цей етап. Крім того, властивий українцям індивідуалізм у певних його асоціальних проявах на цьому етапі має бути подоланий тим, що він мотивується не лише егоцентричними індивідуальними або ж видо-родовими спонуками, а загальнолюдськими в їх цивілізованому вигляді. А це можливо в тому разі, коли в них появляється реальна можливість бути повною мірою долученими до загальнолюдського досвіду, що позбавить від необхідності «ласки у сонця, у зірок прохати», натомість показати свої суб'єктні спроможності одночасно бути як українцями, так і європейцями. Так в становленні цивілізованих народів реалізується творчий мімізис, що активно проявив себе в Європі в так звану епоху Відродження й Гуманізму, які, в свою чергу, досить швидко й органічно переросли в епохи Реформації, Нової історії та Просвітництва. Все це, взяте разом, долає штучно нав'язувані псевдо-ідеологічні політико-правові, соціально-економічні та релігійно-церковні доктрини, утверджуючи при цьому ті, які суть результат філософського способу заглиблення в усю товщу вічного природного та багато-тисячолітнього вселюдського розви-

тку. У нас є певні сумніви в тому, що саме цим досвідом керуються в Україні ті, хто волею далеко не завжди просвітленого таким рівнем знань пересічного виборця, якому фактично дароване таке відповідальне право, за яке він не має бажання нести відповідальність. Звідси та перманентна криза, яка супроводжує вітчизняну історію доби державної незалежності.

Мета статті якраз і полягає в тому, щоб, черговий раз заглиблюючись у духовну соціально-філософську історичну спадщину, взяти об'єктивний урок в історії, не попавши знову в полон штучних швидких світоглядних рішень.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце в сенсі розуміння природного й штучного в інтелекті людини належить творчості **М. Кузанського**, зокрема його праці «Про вчене незнання». Суттєвим «гріхом» богословів як носіїв затверджених церковних канонів у їх впливі на свідомість, отже, й інтелект вірян, суспільства загалом (на превеликий жаль, і в наш час), є вихвалання майже абсолютним триманням в пам'яті змісту Святого Писання, який не завжди проявлявся в їх способі життя. І це об'єктивний фактор, адже він формується раніш, ніж людина починає аналізувати його з позицій відповідності чи не відповідності певним нормам поведінки. Що стосується вчених, то вони є носіями знань, отриманих на основі автономного мислення, що опирається на певну методологію. Ось чому вони свідомі того, що саме знають і що не знають; що дозволено чинити з усталених нормативів, а що суворо заборонено й тому є проявом нібито вродженої гріховності, оскільки така форма воління не просвітлена знаннями про необхідне загальне. Тобто, вчені усвідомлюють суть проблеми як знання про незнання. Звідси й певна обережність в їх практичному впровадженні. Звідси

й висновок про необхідність використовувати математичні поняття в якості методології організації пізнавального процесу.

Природа постійною повторюваністю властивих їй подій, з одного боку, утворює в свідомості людини цю атрибутивну особливість як субстанціональну; з іншого, вона ж налаштовує її на пізнання в ній щонайменших змін, оскільки вони також постійно повторюються й відчуваються в ній самій як мікрокосмі. «Таким чином, в дійсності, максимум, як і мінімум, є найвищий граничний ступінь..Одиниця є начало будь-якого числа, оскільки вона – мінімум; вона кінець будь-якого числа, оскільки вона – максимум. Вона, отже, абсолютна єдність; ніщо їй не суперечить; вона є сама по собі абсолютна максимальність: всемілостивий бог» [3, с. 56-57]. Для звичайної пересічної людини, яка звикла до перцептивного способу світосприймання й, відповідно, світо-пояснення та світо-розуміння, перехід до об'єктивної у своїх висновках пізнавальної апперцепції ускладнений також об'єктивним бажанням отримання швидких відповідей на важливі для її щоденної життєдіяльності. Звідси відзначена вже античними мислителями вроджена схильність до поспішності, яка і є опорою формування звичок. Як і звичаїв у їх консервативній суспільній визначеності.

Уважний читач зможе знайти в наведеному посиланні філософа також і визначення Бога, оскільки він був кардиналом католицької церкви. Бог в статусі поняття для освіченої людини – це абсолютна єдність суцього, попри те, що воно проявлене через універсальну різноманітність в існуванні об'єктів сприйняття. Таким чином «єдність, рівність і зв'язок є одне і те ж. Це є та потрібна єдність, якій Піфагор... вчив поклонятись. Єдність є синонім від грецького слова *on*, яке латиною перекладається *ens* (суцый), єдність і сутність. Бог є дійсно сама сутність речей, адже він – принцип буття і тому є сутністю» [3, с. 58]. Його не можна сприймати у формі людського тіла, а лише як принцип, що породжує різноманітне в безкінечній кількості його проявів, яка не відмінняє їх єдності. Перевага безкінечності в тому, що вона «примушує нас повністю подолати будь-яку проти-

лежність»..Насправді, хто розуміє це, розуміє все і перевершує всякий розум..В дійсності, оскільки бог є все, він – також і ніщо» [3, с. 59]. Повторимо: він є водночас і водночас «все» і «ніщо», а не щось, втілене в одному об'єкті, в одній «штуці». Штучне появляється якраз від нерозуміння своєї власної нерозривної єдності як *штучності* у вигляді одиничності з природною цілісністю. Й, навпаки, розуміння єдності як *природності* у вигляді безкінечності. Оскільки суто фізично це не можливо, така єдність має здійснюватись через віру в Бога в тому розумінні, яке міститься в попередньому абзаці. Крім одного найважливішого аспекту: кожна людина не «є ніщо», а «є щось» в тому разі, коли, йдучи шляхом пізнання в єдності само- і світопізнання, стає на *природний* як об'єктивний шлях. В іншому разі вона сприяє утвердженню *штучності* як прояву безвідповідальності і за свою долю, і за долю суспільства й природи. В цьому її «гріховність». Бог «є ніщо» в якості аксіоми, з наявності якої починається процес пізнання, починається зародження розуму в людині й, відтак, розвиток її здатності до розуміння й віри в таку можливість. На цьому наголосив ще Арістотель, якого Аквінат визнав Вчителем. Ось чому: «Кожна людина, якщо бажає піднятися до пізнання будь-чого, з необхідністю повинна вірити в те, без чого вона не може піднятися..Розум, на противагу цьому, є те, що включає віра. Розум спрямовується вірою, а віра розкривається розумом. Де немає здорової віри, там немає і справжнього розуміння» [3, с. 73]. Отже, немає й інтелекту в тому обсязі, в якому хотілось би перебувати віруючій людині, але без вольового напруження мислення. Визнати його наявність в іншій людині, не дозволяє «чорна» заздрість, засуджена богословами й Церквою як фактично онтологічний людський гріх. Так формується віра в поза-світову розумно-вольову істоту, яка, проте, в минулому нібито реально існувала. На користь цього освячені тексти, тобто знов-таки, як нині мовиться, віртуальна постановочна реальність у вигляді регулярних мистецьких постановочних літургійних служб, в яких дійові особи начебто діють під впливом духовної священної енергії цієї істоти. Але чомусь цей *загальний* життє-

ворний дух поза такими службами суттєво втрачає свою силу поза ними, поступаючись безпосереднім тілесним індивідуально-штучним спонуканням.

Подібне *тяжіння* є природним, об'єктивним, адже рівноважний стан будь-якої складної системи *тяжіє* до спокою. Однак досягти його досить *тяжко*, адже це стан руху як способу існування будь-яких матеріальних об'єктів чи систем. Знання про це обертається для вчених знанням про незнання того, чому воно не стає силою для розумно-вольового способу життєдіяльності людей в їх сумісній у просторі й часі взаємодії поміж собою. Вірніше, вони знають відповідь на це «чому?», але це знання абстраговане від безпосередньої взаємодії. Для звичайної людини таке абстрагування, воно ж відчуження, є чимось тим, яке для неї не є знанням. Вона бажає безпосередньо бачити таку єдність знання й дії, тому вірить мистецтву постановки, а не умовиводам мислителів. Як у цей період не вірить і церковнослужителям, тому форма гуманізму для неї корелюється її власними душевними порухами, які фактично не визнаються нею гріховними. Тим паче, що від них стало можливим відкупитись індульгенціями.

Множинні прояви, властиві природній організації людини в їх досить суперечливому впливі на суспільство, маємо у філософській творчості **М. Монтеня**. Праця «Проби» настільки насичена умовиводами щодо людської вдачі, що завжди є спокуса проаналізувати ледь не всі з них. Загалом її також потрібно розглядати в контексті проблеми співвідношення природного й штучного. Навіть *поштучного* як *інтегрованого* багато в чому в загальне *штучне*. У цьому його важливе й, навіть, надважливе значення для сучасності.

Зважаючи на це, зупинимо свою увагу на деяких ключових характеристиках вродженої вдачі цим видатним і мудрим мислителем, дію яких не вдається подолати й попри ті просвітницькі можливості, які супроводжували європейську, загалом – цивілізовану історію народів.

Отже, М. Монтень стверджував, що «люди, які все зважають і оцінюють розумом, нічого не

беручи на віру і не спираючись на авторитет, дотримуються дуже далеких від загально-прийнятих суджень» [4]. Це справді так, але виявляється, що питома вага таких людей, по-перше, досить незначна, й, по-друге, попри безумовні досягнення в сфері пізнання й масової освіти в наступні століття, вона, на тлі зростання кількості населення, залишається сталою, але кількісно незначною величиною. Тобто, це підтверджує висловлений ще в античну добу умовивід про те, що громадська/буденна думка править світом. Вона активно проголошувалась в добу Просвітництва, про що зі значним душевним розпачем говорили видатні просвітителі. Справа в тому, що звичний спосіб життя не потребує застосування якихось суттєвих зусиль для його сприйняття й наслідування. Натомість обрання автономно-самодіяльного способу життя вимагає від кожної людини, з одного боку, свідомого вибору напрямку своєї життєдіяльності на основі знання свого душевного потенціалу, для чого потрібно розвинути власний розум, а не лише той, який дає система освіти, зосереджуючи свої зусилля на знаннях законів, відкритих попередниками; з іншого, не докладає суттєвих надзусиль для подолання стереотипів, властивих масовій громадській думці, які діють фактично так же потужно, як і природний закон всесвітнього тяжіння. Заради справедливості й об'єктивності слід відзначити, що подолання стереотипів громадської думки негативно впливає на душевний стан просвітників, адже вона завжди в таких ситуаціях сприймає їх зусилля як неприпустиме руйнування ustalених звичаїв і традицій, освячених самою церквою.

До таких наших міркувань підштовхує зміст наступного фрагмента М. Монтеня. А саме: «наш розум утверджується спілкуванням із розумом сильним і світлим... не можна собі й уявити, як багато він втрачає, як вульгаризується в повсякденному зіткненні та спілкуванні з розумом низьким і ущемленим. Це найзгубніша зараза» [4, с. 446]. З позицій свого часу такий умовивід можна було зробити й він робився. Але навряд чи він би і в той час сприймався як прояв гуманістично спрямованого розуму. Тим більше

він не може сприйнятись в добу сучасних інформаційних технологій, як і популяризуватись до її настання. Якраз навпаки, зі зростанням можливостей популяризувати знання зростає і політичний популізм, який в наш час став просто загрозливим у своїй штучності й неприродності. Адже: «Кожному живеться добре чи погано залежно від того, що з цього приводу думає він сам. Задоволений не той, кого інші зараховують до вдоволених, а той, хто сам вважає себе таким. І взагалі, істинним і сутнісним тут можна вважати власну думку конкретної особи» [4, с. 61]. Це справді так, але це істина громадської думки, яка не піднімає її зміст за межі власного світовідчуження й світопереживання, а не світорозуміння в його загальній цілісності, загальній «єдності, рівності і зв'язку», про що вище йшлося. Звідси й конституційована нею «цінність» у вигляді зрівнялівки на основі душевної хвороби – заздрості.

Мислитель досить різко й негативно оцінює звичаї в тому сенсі, що вони, з одного боку, сприяють збереженню самоідентичності народів; з іншого, на індивідуальному рівні набувають форму звички, а «немає наставниці більш немилосердної й підступної, ніж наша звичка», оскільки вона «сприяє притупленню наших почуттів».

Вкрай важливі зауваження. Справді, звичка потужна й непорушна в її історичному змаганні з намаганням подолати її засобами розумно-вольового мислення. Звичка фактично сприяє тому, що людина не відчуває плин часу, адже чуттєва свідомість досить легко сприймає відому сентенцію про те, що «немає нічого нового під сонцем». Натомість для того, щоб помітити зміни як суть часу в сфері пізнавальній, сфері мислення, потрібно самому мислити над тими проблемами, які включають в інтелектуальну сферу людини час, який тісно сполучений із віками й вічністю. Врешті, з часом власного життя. Ставши на цю життєву стежинку, можна зрозуміти всю глибинну сутність рекомендації ще Конфуція, як і Монтеня, про необхідність постійно шукати щось нове в давно відомому. Адже мудрі афоризми, як і твори античних мислителів, й не тільки їх, живуть якраз тому, що дають духовну поживу для нащадків, які

неодмінно зможуть знайти в них щось раніше невідоме. Тоді почуття оживають, позаяк досягається єдність поколінь, єдність віків, а спадкоємець стає співавтором першовідкривачів. Церква якраз цього й боялась, тому тримала буденну свідомість віруючих в стані догматичного інтелекту. Так появилася жорстка необхідність обов'язкового посилання на авторитети, яка не подолана й до цього часу. В тому числі й у сфері філософії як вченні про свободу мислення.

Можливо, що саме так мислив і М. Монтень, піддаючи різкій критиці нездатність людей побачити в філософії правдиві думки про стан суспільства, який їм не подобається, але який вони і створюють, втрачаючи так бажану ними правду в слідуванні звичкам і звичаям. «Перша ознака порчі суспільної вдачі – це зникнення правди, бо правдивість лежить в основі всякої чесноти» [6, с. 308]. Драматизм і трагізм людської історії в тому, що більшість не усвідомлює істинний, для громадської думки – правдивий, потенціал мови, мовлення загалом. Слова не просто засіб повідомлення про щось зовнішнє. Навпаки: «Наше *взаєморозуміння* здійснюється лише єдино можливим для нас шляхом, а саме через слово; той, хто викривляє його, той зрадник по відношенню до суспільства: слово – єдине знаряддя, з допомогою якого ми сповіщаємо один одного про наші бажання й мислі, воно – тлумачник нашої душі; якщо ми позбудемось його, то не зможемо триматись разом, не зможемо досягати *взаєморозуміння*; якщо воно обманює нас, воно робить неможливим всяке спілкування людини з подібними собі, воно розбиває всі опори державного устрою (курсив мій – авт.)» [6, с. 309].

Крім того, вивчаючи тексти, не спілкуєшся з їх авторами, й тому можеш вдосконалювати свій розум, своє мислення тим, що адекватного авторському розуміння й тлумачення смислу не може бути повною мірою. А запитати не можна, тому мислення стає актом самодіяльним. Хоча й у цьому випадку *взаєморозуміння* з іншими людьми не досягається легко. Проте є перспективи, адже, спілкуючись із «подібними собі» з бажанням відкрити об'єктивні засади світобудови й буття

власного, правда в її істинності, або ж істина в її правдивості неодмінно виявляється. В такому разі поміж людьми появляється мир і злагода між спільниками, об'єднаними в певні соціально-духовні структури, чого бажають всі люди без виключення. Інакше вони б не користувались мовою як засобом соціалізації, не соціалізували б природу, наділяючи її від самого народження людиноподібними управителями й впорядниками.

На такому способі позбутись «зрадництва» в роздвоєнні природного як об'єктивного на штучне, зумовлене вторгненням в його підвалини суб'єктивного, напояв Д. Бруно. Виходячи з того, що «Всесвіт єдиний, безкінечний, нерухомий. Єдина, говорю я, абсолютна можливість, єдина дійсність, єдина форма або душа, єдина матерія або тіло, єдина річ, єдине суще, єдине величне й найкраще. Вона ніяким чином не може бути охоплена й тому незчисленна й безмежна, й тим самим безкінечна й безгранична й, отже, нерухома. Він не рухається в просторі, бо нічого не має поза собою, куди б міг переміститись через те, що він є все» [2, с. 163]. Маємо об'єктивну картину світу як властиву йому природну сутність. *Штучність* йде від припущення про наявність якогось надприродного першодвигуна, здатного надати Всесвіту першопоштовху, який би надав йому рух як спосіб його існування.

Людина, маючи нестримне природне бажання до пізнання, має зважати на таку об'єктивність Буття. Тому, не маючи можливості охопити неохоплюване органами відчуття, вона повинна відкрити в собі здатність до мислення, заснованого на методі, запропонованому Кузанцем. «Хто хоче пізнати найпотаємніші основи природи, нехай розглядає і спостерігає мінімуми і максимуми протиріч і протилежностей. Глибинна магія міститься в умінні вивести протилежність, попередньо знайшовши точку об'єднання» [2, с. 166]. Такою точкою з позицій наукового пізнання є аксіома про тотожність понять Всесвіт і Єдине. Для органів сприйняття світ різноманітний у своїх безкінечних проявах, а для мислення як внутрішньої сутності він єдиний в розумі. Крім того, органи відчуття, «якими б вони досконаліми не були, не бувають без

деякої каламутної домішки. Ось чому істина походить від почуттів лише незначною часткою, як від дуже слабкого начала, але вона не міститься в них. – А в чому? – Істина міститься в чуттєвому об'єкті немовби у дзеркалі, в розумі – засобами аргументів і розмірковувань, інтелекті – засобами принципів і висновків, у духові – у власній і живій формі» [2, с. 166].

Уважне й ретельне прочитання змісту даних фрагментів дозволяє стверджувати, що маємо чітку методологічну пораду відносно того, як саме слід організувати пізнавальний процес. З цією метою виділимо наступні пункти.

1. Має бути нестримне бажання «пізнати *найпотаємніші* основи природи». В такому разі стає зрозуміло, чому звичне чуттєве сприйняття не створює достатніх можливостей для проникнення в глибинні підвалини Всесвіту. Хоча природа до цього підштовхує кожну людину в дитячому віці: ламаючи іграшку, як стверджував Гегель, вона чинить розумно, бажаючи проникнути відчуттями в приховане за її поверхнею. З іншого боку, слід виходити з того, що природа органів відчуття індивідуальна, а не загальна. Визнання цього фактично аксіоматичного положення дає можливість не перетворювати процес спілкування з приводу спільного для учасників об'єкта пізнання в суперечку, метою якої є взаємне нав'язування власної думки, а не пошук істини, яка б усіх об'єднала.

2. Перш ніж започатковувати пізнавальний процес, як автономний, так і спільний, потрібно не зупинятись на фіксації чуттєвих очевидних протилежностей в бутті на зразок «день і ніч», «життя і смерть» і т. п. Потрібно спочатку знайти в них «точку об'єднання». Виявляється, що це не так легко. Хоча це було зрозуміло для Геракліта, але не для інших відомих мудреців. Причина відома – він виходив із того, що «все єдине», тому все потрібно виводити з логосу, з розуму.

3. Головна функція розуму полягає в тому, що він спонукає людину до знаходження достатніх аргументів для започаткування пізнавально спрямованого мислення як своєї власної сутності. Найбільшу складність для тих, хто став на шлях пізнання, складає той

аргумент, на який вперше звернув увагу Арістотель. А саме: об'єктивне науково спрямоване пізнання має початись із незаперечної аксіоми, доведення якої означає не що інше, як нерозуміння суті пізнання. Доводити слід теореми, з яких починається активна робота мислення. Ось чому слід попередньо знайти «точку об'єднання» в якості аксіоми. Аксиоматичним аргументом має бути ідея про вічність і безкінечність Всесвіту, про те, що він суть Єдине. Якщо ж в якості аргументу взяти Бога як буквального Творця Всесвіту, мислення не започатковується, адже в це потрібно вірити як в незаперечну аксіому про його втіленість в певну окрему людину й безумовне поклоніння їй як ідолу, а не ідеалу. Якщо ж воно започатковується, то лише тому, що теологія тотожна філософії. Але з такої хибної аксіоми започатковується поступовий і не завжди помітний для людства відхід від природного в бік штучного. Д. Бруно якраз і постраждав від церкви за заперечення наявності Творця Всесвіту.

4. Хоча в це не вірили також і видатні богослови, для яких Бог – це поняття, яке дозволяє людині мислити, розмірковувати над текстами Священного Писання. Так формується інтелект як формування певних висновків на основі принципу богоподібності кожної людини саме у здатності до мислення. Про що й повідомив сучасникам і нащадкам Фома Аквінський, визнавши Бога як субстанцію, яка постійно перебуває в стані актуального мислення. Те ж саме відбувається і з людьми, якщо брати когорту філософів, вчених, письменників як певний суспільний прошарок. Для них як колективного (в сенсі історичному, а не як певна група якоїсь безпосередньої сучасної організації) суб'єкта пізнання немає поділу на активний стан вдень і певний відпочинок вночі під час сну, оскільки такого поділу не існує фізично, адже на планеті Земля в різних її півкулях завжди є день і ніч одночасно. Отже, людський інтелект існує повсякчас. Тому істина пізнається постійно завдяки присутності духу в його «власній і живій формі» попри зміни фізичних умов. Все згідно також і євангельської філософії, вираженій у словах: «Дух животворить, тіло ж нічого не варте. Слова, які Я сказав вам, – то дух і життя» [1;

Біблія: Йоан, 6:63]. Звичайно, що в даному контексті йдеться про дух в якості творчого начала світу, а не дух як дихання людини, яке забезпечує їй життя. Якщо людина відкриває в собі цей дух, він животворить у світо- й самопізнавальному сенсі постійно, актуально, без відпочинку. Це і є Дух Бога, або ж Бог як Дух життєтворчості.

Що стосується інтелекту, Д. Бруно заявляв: «Є три роди інтелекту: божественний, який є все, цей світовий, який робить все, інші – приватні, які стають всім; тому що необхідно, щоб між крайніми знаходився цей середній, який є істинна діюча причина всіх природних речей, яка має не тільки зовнішній, але й внутрішній характер» [2, с. 157-158]. Головне тут в тому, що інтелект людини має й повинен формуватись, з одного боку, на основі визнання не стільки інтелекту Бога, скільки його – інтелекту – божественного, отже, священного, статусу в якості незмінного, оскільки він «є все»; є, як вище про це йшлося, глибинним і аксіоматично незмінним як «точка об'єднання». З іншого, будучи приватним, він – інтелект – не відхиляється від неї, а тому «робить все» як належить йому, виправляючи цілком реальні порухи до відхилення, властиві всьому частковому, приватному, людському в його індивідуальному проявленні.

Висновки. 1. Інтелектуальна сила людини проявляється не в знанні як здобутку пам'яті, а в розумінні того, що пізнання – це постійний процес, спрямований на усвідомлення нею себе як мікрокосмічної одиниці, в якій міститься увесь макрокосм. Тому вона не нуль, а істота, покликання якої в тому, щоб, йдучи шляхом пізнання, разом із цим була свідома того, що це також процес **самопізнання**. Лише в такому разі вона здатна підняти свій інтелект до божественного рівня, освячуючи цим самим не міфічного бога, а поняття Бог як те Єдине, з якого все і в якому все. В цьому суть математизації знань в єдності диференційованої універсальності об'єктів чуттєвого сприйняття та їх інтегрального синтезу постійно сформованим мисленням.

2. Вкрай важливо людині, особливо ж пересічній, долучаючись до процесу пізнання, не орієнтуватись на можливості пам'яті, а намагатись стати співавтором знань, від-

критих іншими. Звідси й потреба у вивченні «духу древніх мислителів», як і спілкуванні з тими, в кого «розум сильний і світлий», а не «вульгарний і ущемлений». Саме такий підхід до системи освіти формує в людини любов до знань, до філософії як адекватного об'єктивній природі речей знання про їх внутрішню сутність, не породжуючи при цьому шкідливу звичку до обожнення й освячення їх носіїв, яким достатньо поваги й шанування. Якраз навпаки, формується самоповага до себе як рівного не Богу як нібито людиноподібній істоті, а поняттю про нього як носію Розуму й Любові до Нього – поняття. Звідси й необхідність користуватись у пізнанні не словами, а ними як поняттями.

3. Інтелект в його розумній формі суть синтез процесу «аргументів і розмірковувань» щодо сутності об'єктів чуттєвого сприйняття проявляє себе «засобами принципів і висновків», які, будучи внутрішньо усвідомлені людиною, здатні стати для неї «духом» активної й постійної суб'єктності в його «власній і живій формі». Якщо така послідовність насправді проявляється в пізнанні, він стає не абстрактним як виключно понятійна форма

розуму, а життєтворним і життєдайним. Саме завдяки цьому нащадки говорять про епоху Відродження й Гуманізму, хоча кількість таких богоподібних людей була обмеженою, але достатньою для утвердження суб'єктної сили творчого мімезису.

Можемо зробити **загальний висновок** про те, що мислителі епохи Відродження підготували достатній пізнавальний ґрунт для того, аби настала епоха Нового часу й вона ж як епоха Нової історії. Це час, коли пізнавальні здобутки, накопичені людством завдяки в першу чергу видатним філософам, дозволили використовувати їх як дух суб'єктний, здатний животворити ледь не кожну людину. Цьому сприяла також церковна Реформація, яка відійшла від погляду на людину як на «раба Божого» на користь погляду на нього як на богоподібну істоту засобом активного долучення до вивчення текстів Священного Писання, позбавивши тим самим монополії священиків на їх тлумачення. Тобто, інтелектуальний потенціал значної частини людей суттєво поповнився розумінням ними своєї власної причетності до здобутків пращурів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Біблія. К.: «Українське біблійне товариство», 1994. 1255 с.
2. Bruno, Giordano. Giordano Bruno: His Life and Thought: With Annotated Translation of his Work "On the Infinite Universe and Worlds". New York: Henry Schuman, 1950 (reprint: Greenwood Press, 1968). 500 p.
3. Nicholas of Cusa. *On Learned Ignorance: A Translation and an Appraisal of De Docta Ignorantia* / translated by Jasper Hopkins. Minneapolis: The Arthur J. Banning Press, 1981 (2nd ed. 1985). 560 p.
4. Montaigne, Michel de. *The Complete Essays*. Translated and edited by M. A. Screech. London: Penguin Classics, 2004. 450 p.
5. Feuerbach, Ludwig. Zur Ethik: Der Eudämonismus. In: *Sämtliche Werke*, Bd. 10. Stuttgart(-Bad Cannstatt), 1960. S. 230–293.

Дата першого надходження статті до видання: 18.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.04.2026